

8. Goursky S. *The Idiomatic Heart of the English Language*. Lviv, 1975. 179 p.
9. Frege G. *Über Sinn und Bedeutung*. *Zeitschrift für Philosophie Kritik*. Verlag Enzyklopadie. Berlin, 1891. 162 p.
10. Roget's International Thesaurus / rev. by R.L. Chapman. 4th ed. New York, London Glasgow : Harper Collins Publ, 1991. 1317 p.
11. *Scribner Dictionary* by William D Halsey (editorial director). California : Macmillan & Publishing Company/ Mission Hills, 1986. 1190 p.
12. *Webster's New Explorer Dictionary & Thesaurus*. Springfield / ed. by Merriam Webster. New York : Federal Street Press , 1964. 2230 p.

УДК 81'373.612:811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-2.12>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНА МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

METHODOLOGY OF MOBILE COMMUNICATION TERM RESEARCH

Дудок Х.Р.,

orcid.org/0000-0003-3250-090X

*аспірант кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена трактуванню лексики як системи з позиції методики «значення – смисл» з метою пошуку об'єктивних методів фіксації та вимірювання семантичних зв'язків між словами-термінами, щоб інвентаризувати лексичні мікросистеми. У нашому розумінні слово-термін володіє у системі мови інваріантним значенням та виступає семантичним диференціалом щодо інших значень у парадигматиці. У синтагматичній площині воно набуває нових властивостей, вирізняючи назване поняття з-поміж тотожних понять класу, тобто набуває конкретного смислу як системонабутого властивість, якої компонент не мав поза системою. Застосування методики «значення – смисл» є спробою відмежувати стабільні інваріантні компоненти у системі мови від змінних екстралінгвістичних понять, які позначаються інваріантним значенням. Запропоновано розглядати стабільні компоненти у різних планах та відносити константні компоненти до плану семантичної системи мови, а змінні (контекстуальні) – до синтагматичного плану мовлення як системотвірні властивості. Низку стабільних компонентів, пов'язаних одним звуковим комплексом, визначаємо як інваріантне значення слова у парадигматичному плані системи мови, а кожне послідовне сполучення інваріантних компонентів зі змінними трактуємо як смисл слова в синтагматичному плані. Семантичні змісти слова у комунікативному плані відрізняються між собою наявністю (відсутністю) додаткової ознаки – семи, тому мають назву диференційних сем. Комунікативна релевантність цієї семи полягає у тому, що вона виявляється необхідною для вербальної комунікації. Саме двоплановий підхід дослідження семантики слова, який ґрунтується на методиці «значення – смисл», на нашу думку, дає можливість дослідникові виокремити і відмежувати стабільний семантичний компонент від послідовно змінних компонентів синтагматичного плану. Виокремлений інваріант слова із послідовно різних змістів його вживання об'єктивно визначає формально-семантичну тотожність в усіх синтаксичних сполученнях. Цей підхід об'єктивно показує, що різні смисли вживання того самого слова є породженням творчого процесу мислення.

Ключові слова: інваріантне значення, семантичний диференціал, синтагматичний план, парадигматичний план, методика «значення – смисл», стабільний семантичний компонент, процес породження смислу.

This article is about interpreting vocabulary as a system to find objective methods for fixing and measuring semantic links between words, primarily to inventory lexical microsystems. In our understanding, the word-term has an invariant value in the language system and acts as a semantic differential with respect to other values in paradigm. In the syntagmatic plane, it acquires new properties, differentiating the named concept from identical concepts of the class, that is, it acquires a specific meaning as a system-acquired property that the component did not have outside the system. The application of the value-to-meaning technique is an attempt to distinguish stable invariant components in the language system from the variables of extralinguistic concepts, which are denoted by the invariant value in each unit of actualization. It is suggested to consider stable components in different plans and attribute constants to the plan of the semantic system of language, and variables (contextual) to the syntagmatic plan of speech as system-forming properties. We define a series of stable components connected by a single sound complex as an invariant value of a word in the paradigmatic plane of the language system, and treat each consecutive combination of invariant components with variables as a sense of the word in a syntagmatic plane. The semantic meaning of a word in communicative terms differs from each other by the presence (absence) of an additional sign – sem, and therefore they are called the differential sem. The communicative relevance of this sem is that it is necessary for verbal communication. It is our two-pronged approach to the study of word semantics, which is based on the meaning - meaning methodology, which, in our opinion, enables the researcher to distinguish a stable semantic component from consistently variable components of the syntagmatic plan. The isolated invariant of a word from the sequentially different meanings of its usage objectively determines its formal-semantic identity in all syntactic combinations. This approach objectively shows that different meanings of using the same word are the "product" of the creative thought process.

Key words: invariant value, semantic differential, syntagmatic plan, paradigmatic plan, technique of “meaning – meaning”, stable semantic component, process of meaning generation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення галузевих термінологій, зокрема термінології мобільних технологій, виявлення особливостей їх творення, будови та семантики. Найбільші труднощі виокремлення семантичного інваріанта лексичної одиниці пояснюємо двома основними причинами. Перша полягає в тому, що дослідники прагнули виокремити семантичні інваріанти як стабільну і константу частину із різних семантичних змістів в одному плані – синтагматичному, де слово позначає одне якесь поняття в цілісному уявленні. Семантичні інваріанти і варіанти – це різнопланові компоненти. Семантичний інваріант належить до плану системи мови, є її інтралінгвістичним елементом у парадигматичному плані. Семантичний варіант – це те, що традиційно називається значенням, ЛСВ-словозначенням. За словами В.М. Нікітіна, семантичний варіант – це екстралінгвістичне поняття як один із елементів однієї і тієї ж системи понять, позначений даним словом у заданій одиниці його актуалізації. Так вирішується питання відношення інваріантів – варіантів у плані дихотомії мови – мовлення [8].

Другою основною причиною труднощів було те, що дослідники докладали надзвичайних зусиль, щоб «витворити» всі різні семантичні варіанти з одного інваріанта в одному плані – у мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з методикою семантичного аналізу слова «значення – смисл» (С.О. Гурського) різні змісти того самого слова в плані мовлення – це не різні варіанти одного інваріанта, а результат творчого поєднання мовцем семантичного інваріанта з плану системи мови із змінними поняттями в плані мовлення. Інваріантне значення слова – це елемент системи мови, а його змінний зміст у плані мовлення визначається як смисл його вживання в кожній окремій одиниці актуалізації (Goursky, 1972, 1974, 1975). Саме інваріантне значення лексичної одиниці дає їй можливість мігрувати від однієї терміносистеми до іншої, функціонуючи і як загальноживане слово, і як термін різних терміносистем. Не менш важливим є питання виокремлення інваріантного значення із його численних різних змістів – контекстуальних утворень, породжених функціонуванням інваріантного значення в синтагматичній мовленні. Проблеми методології, стандартизації та нормування терміносистем були об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних мовознавців. Цими питаннями займалися В. Вюстер,

Д.С. Лотте, Е.Ф. Скороходько, Т.Р. Кияк, Ю.А. Зацний, В.М. Лейчик, А.В. Суперанська, В.А. Татарінов та інші. Проте методологічні аспекти дослідження термінології мобільного зв'язку залишаються поза увагою мовознавців.

Постановка завдання. Мобільні технології не лише виступають як засіб передачі інформації та взаємодії, а й виявляють смислотвірну та мовотвірну потенцію. Проте проблема методологічного обґрунтування механізмів смислоутворення англомовних мікроструктур словникового складу фахових терміносистем в галузі мобільного зв'язку ще чекає на вивчення. Ключовим завданням у цій статті є охарактеризувати через методологічні аспекти системний підхід до аналізу лексико-семантичних та лінгвопрагматичних параметрів термінології мобільного зв'язку.

У ході аналізу виокремлено інваріантне значення та смисли, що становлять семантичну структуру терміна мобільного зв'язку, а саме узагальнену та диференційну семи. Методика дослідження термінотворення сфери мобільного зв'язку охоплює структурний та описовий методи, у межах яких проведено словотвірний, дефінітивний, семантичний аналіз терміноодиниць.

Виклад основного матеріалу. Методи дослідження ґрунтуються на принципах системного підходу до аналізу мовних явищ та понять. Цей підхід базується на структурному методі, компонентному аналізі словникових дефініцій тощо. Досі не існує надійної методики виокремлення інваріанта як системи мови в парадигматиці мови. З огляду на загальну теорію «інваріант – варіант», розроблену В.М. Солнцевим [9], деякі дослідники прямолінійно протиставляють поняття «інваріант» поняттю «варіант» як його конкретній реалізації в мовній одиниці. При цьому інваріант розглядається як одиниця мови, а варіант – як її конкретна реалізація в мовленні [2, с. 126].

Основну складність виокремлення семантичного інваріанта штучно створили самі дослідники, порівнюючи поняття, які не мають нічого спільного, крім однієї ознаки, за якою вони протиставляються. Тобто протягом століть дослідники протиставляли різні поняття і у такий спосіб одержували різні значення і смисли слова. Для виокремлення семантичного інваріанта ми пропонуємо протиставляти не різні поняття, а тотожні, де диференційна ознака стане очевидною. Однак, на думку дослідників, інваріант не завжди так легко виокремлюється, особливо коли диференційною ознакою виступає не тільки інгерентна, але й адгерентна, тобто не притаманна самому поняттю, а така, що асоціюється з ним [1].

Із викладеного вище випливає, що є загальнономовні значення, які лежать в основі функціонування в мовленні і породження різних нормативних смислів, і є унікальні узагальнення значення у межах окремих словосполучень, де узагальнення такого типу породжують ідіоматичні ненормативні смисли [4, с. 3–18].

На нашу думку, семантичний інваріант – це обмежений набір комунікативно-релевантних ознак вихідного поняття, закріпленого за словом, які виконують смислорозмежовуючі функції семантико-диференційної ознаки. У різних одиницях актуалізації слова ці ознаки диференціюють його від інших тотожних понять того самого класу, породжуючи кожного разу інші смисли вживання слова: *chat – чат (одночасна розмова декількох абонентів через мережу, діалог в текстовому режимі; спів птахів тощо)*.

Вважаємо, що у процесі дослідження сутності значення на підставі узагальнених формул, контекстів важливо виявити наявний семантичний стрижень у вигляді архісеми, узагальненої ознаки. Застосування методики «значення – смисл» є спробою відмежувати стабільні інваріантні компоненти у системі мови від змінних екстралінгвістичних понять, які позначаються інваріантним значенням.

Дослідники намагаються відповісти на питання появи значення, його внутрішнього наповнення, адже слово миттєво готове до комбінаторики з іншими словами, яка закладена в його внутрішній структурі, що призводить до породження найрізноманітніших смислів [5]. Скажімо, *cracker – крекер (лайливе) – це погана людина та хакери, що ламають захист якоїсь іншої програми*.

Згідно з нашою методикою системність мовних одиниць ґрунтується на різноманітних за характером семантичних зв'язках, що узагальнюються двома типами – парадигматичним і синтагматичним. У сучасній лінгвістиці незаперечним є те, що парадигматичні зв'язки слова тісно переплетені та ґрунтуються на його синтагматичних зв'язках. На думку дослідників, ці зв'язки не можна розглядати ізольовано один від одного, оскільки як член певної лексико-семантичної парадигми слово може виступати лише в певних синтагматичних зв'язках [9].

Безперечно, мова як система вивчає одиниці різних рівнів, елементи якої утворюють цілісний комплекс, є підпорядкованими відношеннями ієрархії, можуть розглядатись як підсистеми і функціонувати, за твердженням Е. Меднікової, у взаємодії із зовнішнім середовищем, адже слово має вступати в асоціативні зв'язки з іншими сло-

вами і утворювати разом з ними певну сукупність, елементи якої пов'язані відношеннями протиставлення [7].

Парадигматичні зв'язки перебувають на різних сходинках семантичної ієрархії мови. У лексикології такими зв'язками структуруються лексико-семантичні групи слів, у яких спостерігаються найтипівіші форми лексичної сполучуваності слів. До актуальних проблем таких досліджень у лінгвістиці належить пошук внутрішньомовних критеріїв, які сприяють можливості певним чином формалізувати семантичні зв'язки, що лежать в основі виокремлення семантичного поля. Критерії їх виокремлення можуть бути різні – словотвірні, синтаксичні, контекстуальні (наприклад, *flame (дослівно «повінь» «флуд» («спалах», «флейм» (розм.) – електронні листи, що містять негативні відгуки про певних людей у мережі; flood – («повінь», «флуд» (розм.) – переповнення мережі пакетами інформації (фрагментами файлів, запитами і т. д.), один із способів вивести з ладу сервер*.

За нашими спостереженнями, парадигматичні відношення в лексиці можуть встановлюватися на основі як семантичних та структурних ознак слова, визначених за допомогою словника, так і зв'язків, одержаних внаслідок аналізу тексту й асоціативних зв'язків у результаті психічного, ментального аналізу.

Зазначимо, що парадигматичні відношення у наукових працях досліджувались за допомогою дистрибутивно-статистичного аналізу. Цей метод ґрунтується на аналізі текстів. Так, А. Шайкевич вважає, що «слова, пов'язані за змістом, повинні часто вживатись у тексті недалеко одне від одного, а слова, які рідко трапляються у тексті – це слова, не пов'язані одне з одним за змістом» [11]. Якщо кількість зафіксованих випадків спільної частоти появи значно перевищує теоретично очікувану кількість, то між цими словами, на думку дослідника, існує смисловий зв'язок.

У руслі задіяної методики зазначаємо, що в системі мови інваріантне значення виступає семантичним диференціалом щодо інших значень у парадигматиці. У синтагматичній площині таке значення набуває нових властивостей, диференціюючи назване поняття від тотожних понять класу, тобто набуває конкретного смислу як системонабутого властивість, якої компонент не мав поза системою [3] (скажімо, *hacker – хакер*, який має багато значень. Історично слово означає «*батрак, що обробляє землю мотикою*». Згодом цим словом почали називати *програмістів, які зламують чужу програму без документації на програмне забезпечення*).

Щоб чітко розмежувати зазначені вище компоненти, відомий український семасіолог S. Goursky запропонував розглядати їх у різних планах та відносити константні компоненти до плану семантичної системи мови, а змінні (контекстуальні) – до синтагматичного плану мовлення як системотвірні властивості. Набір стабільних компонентів, пов'язаних одним звуковим комплексом, дослідник визначав як *інваріантне значення слова* у парадигматичному плані системи мови, а кожне послідовне сполучення інваріантних компонентів зі змінними трактував як *смысл слова* в синтагматичному плані [13].

Кількість інформації, що несе один елемент із можливої сукупності, залежить від парадигматичного обсягу цієї сукупності, але значення слова як таке у парадигматичному плані не може однозначно визначити, про що йдеться у конкретному сполученні, тобто абстраговане інваріантне значення однозначно описує один з багатьох можливих змістів слова, наприклад, *lamer (ламер) – слабак (розм.) – це прізвисько, яким люди, що вважають себе комп'ютерними експертами, іменують тих, хто, на їхню думку, погано в цьому розбирається*.

На наш погляд, щоб визначити термін, необхідно розмежувати *план вираження* і *план змісту*. У плані змісту термін – це чітко означене спеціальне поняття, яке на лексичному рівні визначається як слово, що входить в одну і лише одну конкретну субмову (наприклад, *thread – потік, сукупність статей на одну тему всередині телеконференції, що містить перехресні посилання; traffic – трафік, потік інформації/ кількість інформації, що передається вебсервером; trojan – скорочена назва комп'ютерних троянських коней, до яких належать програми, що виконують руйнівні дії залежно від певних умов або при кожному запуску операційної системи; worm – (хробак (розм.)) – різновид комп'ютерного вірусу*.

У синтагматичному плані у мікро- чи макро-контекстах слова і терміни співвідносяться з одним конкретним об'єктом реальної дійсності. Отже, двоплановий підхід до трактування терміна дає можливість виокремити та відмежувати стабільний семантичний компонент-інваріант.

Значення терміна як компонента лексико-семантичної системи мови не залежить від слів, які передують або ідуть за ним у синтагматичному плані. Воно залежить і визначається словами, які стоять поряд з ним у мовній системі.

Розкриття значення слова у парадигматичному плані іде по лінії відмежування від усього того, чому воно протиставляється у межах цієї катего-

рії. Саме це парадигматичне значення і лежить в основі усіх можливих вживань терміна у синтагматичному плані під час мовлення, коли абстракція набуває конкретного змісту [6, с. 58–68.].

Парадигматичний план описування значення слів усуває можливість суб'єктивного трактування значення слова на підставі конкретного контексту. Саме нетотожність двох видів мовної ймовірності пояснює те, що кількість інформації, яка припадає у середньому на *елемент мови*, завжди більша, ніж середня кількість інформації, яку несе той же елемент у мовленні. Саме тому ми можемо говорити про домінуючу роль парадигматичних ймовірностей аналізу мовних одиниць.

Отже, напрошується попередній висновок про те, що одноплановий підхід щодо трактування змісту слова в синтагматичному і парадигматичному плані не може розкрити і пояснити механізм утворення різних смислів. Саме двоплановий підхід щодо дослідження семантики слова, який ґрунтується на методиці «значення – смисл», на слуху думку G. Frege, має такі особливості:

– по-перше, дає можливість дослідникові виокремити і відмежувати стабільний семантичний компонент від послідовно змінних компонентів синтагматичного плану;

– по-друге, виокремлений інваріант слова із послідовно різних змістів його вживання об'єктивно визначає його формально-семантичну тотожність в усіх синтаксичних сполученнях;

– по-третє, цей підхід об'єктивно показує, що різні смисли вживання того самого слова є породженням творчого процесу мислення [12].

Висновки. У процесі пізнавальної діяльності мислення виокремлює якісь певні найбільш характерні ознаки, абстрагуючи їх від усіх інших несуттєвих. Низка суттєвих і релевантних ознак утворює семантичну структуру слова-терміна, його значення в плані мови. Значення – це семантична диференційна ознака або низка таких ознак. Задіяні у статті методологія та методи дослідження лексико-семантичних та лінгво-прагматичних аспектів терміносистеми мобільного зв'язку виявили, що термінологія мобільного зв'язку утворює власну терміносистему. Структурно-семантичний метод та аналіз словникових дефініцій дозволили виявити шляхи поповнення термінології мобільного зв'язку, виокремити найпродуктивніші словотвірні моделі. Основними методологічними критеріями дослідження сучасної англійської термінології мобільного зв'язку є з'ясування у слова-терміна одного узагальненого значення (інваріанта), яке співвідноситься з різними об'єктами дійсності

та реалізується у мовленні через процеси смислотворення. Доходимо висновку, що в основі термінологізації загальномовних слів перебуває процес поєднання абстрактного загальномовного значення слова в термінах семантико-диференційних ознак і конкретного спеціального – спільних ознак протиставлених спеціальних дій, об'єктів, якостей тощо. Запропонована методика та отримані результати дають нам можливість

для подальшого лінгвістичного аналізу складної філологічної проблеми значення слова-терміна. Цікавим видається дослідження утворення нових смислів на основі актуалізації диференційних, градаційних та потенційних сем.

Проведене дослідження відкриває перспективу аналізу інших термінологічних корпусів фахових терміносистем з метою їхнього впорядкування та стандартизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : монография. Москва, 2005. 326 с.
2. Белявская Е.Г. Семантика слова : учебн. пособие для институтов и факультетов иностр. языков. Москва, 1987. 126 с.
3. Болинжер Д. Атомация значения: новое в зарубежной лингвистике / пер. с англ. Медниковой Д.М. Москва, 1981. С. 200–235.
4. Гурський С.О. Значення і смисл слова. *Іноземна філологія*. Львів, 1974. Вип. 34. С. 3–18.
5. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя, 1998. 430 с.
6. Кияк Т.Р. О «внутренней форме» лексической единицы. *В.Я.* № 3. 1987. С. 58–68.
7. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. Москва, 1974. 201 с.
8. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учебн. пособие. Москва, 1988. 168 с.
9. Полюжин М.М. Концепти як співвідносні зі значенням слова поняття. *Культура народів Причорномор'я. Науковий журнал Таврійського національного університету ім. В.А. Вернадського*. № 32. 2002.
10. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. Москва, 1977. 341 с.
11. Шайкевич А.Я. Введение в языкознание. Москва, 1995.
12. Frege G. Uber Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift fur Philosophie Kritik*. В., 1891. Verlag Enzyklopadie. 162 s.
13. Goursky S. The Idiomatic Heart of the English Language. Lviv, 1975. 179 p.
14. Corpus of Contemporary American English. URL: <https://www.english-corpora.org/coca/> (дата звернення: 11.11.2019).